

Koenraad Geldof, *Kritische profielen. Opstellen over politieke filosofie, esthetiek en (Franse) literatuur*. Peeters, Leuven, 1999, pp. 365.

Na *Analytiques du sens*, dat dateert van 1996, is een tweede boek van Koenraad Geldof verschenen in de reeks *Accent*, met als titel *Kritische profielen*. Het gaat eigenlijk om een bundeling van eerder verschenen artikels over uiteenlopende onderwerpen zoals politieke filosofie, de problematiek van de intellectuelen, esthetische theorie en literatuur. In het eerste deel wordt de complexiteit van het begrip “intellectueel” blootgelegd, waarna ingegaan wordt op de projecten van twee vooraanstaande politieke denkers, namelijk de revolutietheorie van Georg Lukàcs en de *civil society* van Jürgen Habermas. Vervolgens wordt de focus van de politieke naar de esthetische theorievorming verschoven, meer bepaald door op zoek te gaan naar gelijkenissen tussen Lukàcs en Walter Benjamin, door Theodor W. Adorno en Jacques Derrida tegenover elkaar te plaatsen en door Charles Taylors *Sources of the Self* aan een kritische lectuur te onderwerpen. De theorie moet echter snel de plaats ruimen voor de literaire of artistieke praktijk: in het derde deel krijgen we enkele case-studies voorgeschoteld, opstellen waarin telkens gepeild wordt naar de singulariteit van een auteur in een welbepaalde politieke, sociale en artistieke context. Op één uitzondering na (Jean-Paul Sartre) gaat het om schrijvers of oeuvres die, om uiteenlopende redenen, tot nu toe wat onderbelicht gebleven of in de vergetelheid beland zijn. Zo wordt een lans gebroken voor een echte lectuur van *Le Paysan de Paris* van Louis Aragon en worden *Les Hommes de bonne volonté* van Jules Romains grondig afgestoft, wat tot verrassende ontdekkingen leidt. Ook bij Didier Daeninckx wordt iets dieper gegraven dan het stereotiepe “polar”-etiket dat hij steevast opgeplakt krijgt. In een vierde en laatste deel krijgen we opnieuw essays over literatuur, maar dan specifiek in het kader van de interculturele dialoog. Hoe verhouden schrijvers zich tot de Ander, en vooral, hoe zetten ze differentie om in taal? De ogenschijnlijke dialoog kan soms sluiks een monoloog verbergen, zoals bij André Gide of Michel Tournier, die volgens Geldof verschil uiteindelijk reduceren tot een veilige affirmatie van identiteit. *L’Afrique fantôme* van Michel Leiris wordt daarentegen voorgesteld als een fundamenteel onbeslist reisverhaal (is het wel een reisverhaal?), een vreemd maar fascinerend mengsel van identiteit en alteriteit dat zweeft tussen literatuur, antropologie en autobiografie.

Tot hier een kort overzicht van wat de lezer kan vinden in *Kritische profielen*. De cruciale vraag is natuurlijk of er een rode draad doorheen dit boek loopt. Voegt de bundeling van de artikels met andere woorden een meerwaarde toe aan hun individuele boodschap? Thematische uniformiteit lijkt op het eerste gezicht moeilijk te vinden: de veelheid aan disciplines (filosofie, cultuursociologie, politiek, literatuur, kunstwetenschap, enz.) en aan behandelde auteurs maken van deze bundel een veelkleurig geheel dat zich niet laat vatten onder één noemer. En toch voelt de lezer al snel dat iets al deze onderwerpen samenhoudt. Dat iets zou weleens in de titel vervat kunnen liggen, met name in het adjectief *kritische*. Wat identiek blijft doorheen het boek is niet de eenheid van het studieobject, maar een zekere manier van kijken en van schrijven. In dat opzicht zou je kunnen stellen dat de manier waarop Geldof theoretische of literaire teksten leest overeenkomt met de eigenzinnige kijk van Roland Barthes in *Mythologies*. Ook daar zal men tevergeefs op zoek gaan naar enige vorm van thematische eenheid: de ronde van Frankrijk, het poujadisme, reclame voor wasproducten, de Citroën DS zijn slechts enkele van de uiteenlopende onderwerpen die aan bod komen. Niettemin loopt er één rode draad doorheen de bundel: Barthes

wil de kleine en grote maatschappelijke verhalen van het Frankrijk uit de jaren vijftig ontmaskeren als burgerlijke mythes. Hij probeert aan te tonen dat de particulariteit van deze specifieke, klassegebonden discours systematisch vermomd wordt door ze zo “natuurlijk” en dus zo “universeel” mogelijk voor te stellen. Mythologieën verbergen volgens Barthes haast altijd een norm, een ideologie. Het spreekt vanzelf dat de marxistische invalshoek gedateerd is, hij komt als dusdanig trouwens geenszins terug in *Kritische profielen*. Maar de leesstrategie is in essentie dezelfde: één van de hoofdbetrachtingen van het boek is om de verborgen normativiteit, het mythologische gehalte van sommige teksten bloot te leggen, of ze nu tot de historiografie, de cultuursociologie, de filosofie of de literatuurwetenschap behoren.

In wat volgt zou ik drie concrete voorbeelden willen aanhalen. De eerste tekst van *Kritische profielen* biedt meteen een mooie illustratie: het in 1993 verschenen *Verbeelding van de intellectuelen* van A.F. Van Oudvorst wordt fel bekritiseerd omwille van de zwakke tot onbestaande conceptualisering, de manifeste contradicties met historische feiten, het gebrek aan kritische afstand, de verregaande vereenvoudiging, enz. Geldof heeft het daarbij vooral gemunt op de mythe van de “intellectueel” die Van Oudvorst, onder het mom van een kritische studie, eigenlijk alleen maar zou bevestigen: “Van Oudvorst analyseert niet, hij reproduceert gewoon het normatieve zelfbeeld van de traditionele intellectuelen, alle vormen van *dénégation* inclusief. Hier verwordt de analyse van de intellectueel (*genetivus objectivus*) tot de nogal hoogdravende en zelfingenomen ideologie van de intellectueel (*genetivus subjectivus*).” (pag. 18) In een ander opstel wordt de “*civil society*” zoals Habermas die heeft uitgewerkt in *Strukturwandel der Öffentlichkeit* en in *Theorie des kommunikativen Handelns* bekritiseerd. Het verschil tussen de instrumentele en de communicatieve rationaliteit dat Habermas’ betoog schraagt in de *Theorie*, blijkt veeleer een theoretische illusie dan een verifieerbaar maatschappelijk feit te zijn. “Kortom, ook Habermas’ revisie van de kwestie van de openbaarheid berust op een betwistbare normatieve premisse. Om het ideaal van een machtsvrije communicatie inzake politieke thema’s alsnog te redden van elke instrumentele smet, dient Habermas een zowel geïdealiseerd als gedisciplineerd (want erg verengend) portret van de politieke openbaarheid en de haar dragende burgerlijke maatschappij te penselen.” (pag. 82) De “moderniteit” van de Canadese cultuurfilosoof Charles Taylor is een derde mythe die er aan moet geloven. De prominente plaats die Taylor aan de literatuur toeschrijft in zijn moderniteitsgenealogie blijkt bij nader inzien erg problematisch te zijn omdat ze stoelt op enkele premissen van moraalfilosofische aard. De literatuur wordt namelijk niet verondersteld autonomie na te streven maar moet de totale waarheid uitspreken over onze maatschappij, zoniet dreigt ze te vervallen in pathologische vormen van autoreflexiviteit. Het parallellisme met het door Taylor zelf zo verfoeide marxisme ligt voor de hand: “Ze [Taylor en Lukàcs] ontwaren in de ontwikkeling van de moderne kunst en literatuur slechts twee mogelijkheden: kunst en literatuur zijn ofwel conform, ofwel afwijkend, illegitiem, immoreel. In beide gevallen is *in laatste instantie* de beslissende inzet van de reflectie op kunst en literatuur de *ethiek* en het wijsgerig discours dat die ethiek fundeert.” (pag. 184)

Verdiend dit boek dan het etiket “derridiaans” opgeplakt te krijgen? Niets is minder zeker. In het artikel over Adorno en Derrida stemt Geldof in met de kritiek van Menke op de spanning tussen de manier waarop enerzijds het differentiebegrif in de praktijk met quasi universele, funderende waarde toegepast wordt en anderzijds het uitgangspunt van de deconstructie, die net uitgaat van de onmogelijkheid van een dergelijk funderend beginsel. Bovendien leidt het hoger vermelde kritische project niet tot een louter negatieve leespraktijk. Er moet in *Kritische profie-*

len ook iets verdedigd worden, namelijk de autonomie van de literatuur(studie). De artikels over Van Oudvorst en Taylor bevatten hevige stellingnames in die zin, op een bepaald moment wordt de spanning tussen de filosofie en de literatuurwetenschap zelfs een nieuwe *Streit der Fakultäten* genoemd. Het uiteindelijke doel is om de zelfstandigheid van de literatuur zelf te vrijwaren. Het eerste deel van *Les Hommes de bonne volonté* en vooral *L'Afrique fantôme* worden positief beoordeeld omdat ze in de nochtans sterk geïdeologiseerde en gepolariseerde context van het interbellum niet toegeven aan de eenduidige verklaringsschema's van het marxisme of de antropologie. Romain en Leiris gaan tot op zekere hoogte mee in de theoretische waarheidsregimes van hun tijd, maar terzelfdertijd ontsnappen ze er telkens opnieuw aan. Het "entre-deux", de innerlijke gespletenheid is hun wezenskenmerk. Leiris wordt daarom trouwens ook een "contemporain essentiel" genoemd.

Tot slot nog een randbemerking: de uiteenlopende problematieken vereisen een zekere vertrouwdheid met de behandelde auteurs, vooral in de delen één en twee, die over de meer theoretische vraagstukken handelen. Daarenboven is het taalgebruik in diezelfde delen op bepaalde momenten nogal technisch. Wellicht een noodzakelijk kwaad voor wie de normatieve *a priori's* van hoogdravende theoretische constructies wil blootleggen, maar het komt de leesbaarheid niet altijd ten goede. Lezers met brede interesses en een voorkeur voor een kritische blik komen met dit boek echter zeker aan hun trekken.

Alex Demeulenaere